

3. Косолапов Н. Национальная безопасность в меняющемся мире (К дискуссии о содержании понятия) / Н. Косолапов // МЭ И МО. – 1992. – №10. – С. 67–75.
4. Алешенков М. С. Секьюритология : монографія / М. С. Алешенков, Б. Н. Родионов. – М. : МГУЛ, 2008. – 104 с.
5. Там само. – С. 23.
6. Ліпкан В. А. Теорія національної безпеки : підручник / Ліпкан В. А. – К. : КНТ, 2009. – 631 с.
7. Закон України «Про основи національної безпеки України» // Відомості Верховної ради України. – 2003. – № 39. – Ст. 351.
8. Богданович В. Ю. Теоретико-методологічні засади забезпечення національної безпеки держави у її визначальних сферах : монографія / В. Ю. Богданович, А. І. Семенченко, Ю. В. Сторов, О. О. Бортник. – К. : Вид. Кий, 2007. – 370 с.
9. Циганов В. В. Національна безпека України : посібник / В. В. Циганов ; Національна академія внутрішніх справ України. – К., 2004. – 100 с.
10. Косов Ю. В. Безопасность: геополитический аспект / Ю. В. Косов. – <http://www.nationalsecurity.ru/library/00008/00008report4.htm>

УДК: 327

Дудко І. Д.

Доктор політичних наук, доцент, завідувач кафедри політичної історії ДВНЗ, «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

СУЧАСНА СИСТЕМА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН: МЕТОДОЛОГІЧНІ ВИМІРИ АНАЛІЗУ

Кафедра політичної історії ДВНЗ «Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана»

Стаття орієнтована на розгляд методологічних аспектів аналізу сучасної системи міжнародних відносин. Серед підходів, які досліджуються у цьому ракурсі, – твердження щодо нестационарного характеру міжнародних відносин за постбіполярні часи. Ідеться про хаотичні та непередбачувані тенденції міжнародних відносин, пов'язані із серйозними викликами системі міжнародної й світової безпеки.

Ключові слова: методологія, міжнародні відносини, нестационарний характер.

Dudko I. D. Modern System of International Relations: Methodological Aspects of Analysis.

The article is dealing with methodological aspects of analysis of the modern system of international relations. Among the approaches which are under discussion in this respect is statement of nonstationary character of the postbipolar international relations. This means chaotic and unpredictable trends of international relations dealt with the serious challenges to the system of international and world security.

Key words: methodology, international relations, nonstationary character

Однією з актуальних проблем, що окреслилась в теорії міжнародних відносин після глобалізаційних трансформацій початку 1990-х рр. і, по суті, зберігає незавершеність свого осмислення, є проблема характеру й тенденцій розвитку світової системи з урахуванням наявного й перспективного розподілу діючих у ній геополітичних впливів. Показово, що поняття «постбіполярний світ» як найбільш поширене в політичній літературі щодо системи міжнародних відносин на етапі 1990–2000-х рр. є достатньо обґрунтованим, проте таким, що не означає більше як часовий (після біполярного світу) вимір подій міжнародних відносин, тоді як на порядку

денному залишається проблема визначення сутності міжнародного середовища, у якому відбуваються ці події.

Активні зусилля в сенсі вищезазначеного вітчизняних і зарубіжних дослідників ще на етапі першого десятиліття постбіполярного світу мали своїм наслідком вельми показові і водночас суперечливі підходи – від оцінки системи міжнародних відносин як монополюсної з урахуванням відвертих претензій Сполучених Штатів як єдиної (після 1991 р.) супердержави на однополюсне керівництво світом [1 – 3] до оцінки системи міжнародних відносин як багатополусної з урахуванням відродження (Росія) або становлення (Китай, Європейський Союз, Індія, Бразилія...) нових геополітичних чи силових центрів [4–6] або оцінки системи міжнародних відносин як одно-багатополусної з урахуванням наявності в ній обох зазначених тенденцій без превалювання жодної з них чи циклічного посилення на певних етапах однієї з них [7–8] і т. ін.

Останнє не може не заслуговувати на увагу в аспекті особливостей становлення і розвитку системи міжнародних відносин за постбіполярні часи. Втім, з погляду на взаємодію чи протидію тенденцій моно і багатополусності аналіз діючої міжнародної системи не може обмежуватись. До поля зору аналітиків мають бути включені й тенденції, що визначають характер системи міжнародних відносин з урахуванням процесу й специфіки її функціонування на сучасному етапі. Дане, зокрема, може пов'язуватися із сприйняттям її стану як з **нестационарного** з погляду на невизначеність геополітичної розстановки сил, наслідків дії знакових для сучасної світ-системи чинників, перспектив подальшого розвитку міжнародних відносин і т. д.

Зазначимо, що витоком терміну «**нестационарність**» може слугувати ідея російського академіка О. Неклесси, висловлена ним 2002 р. у доповіді «Феномен 11 вересня і рух до нестационарної системи світових зв'язків» [9]. Проте, якщо О. Неклеса звертався у своїх роздумах до економічного спектру розвитку сучасної світ-системи, достань обґрунтованим вважається перенесення терміну й до сфери міжнародних відносин зі спробою саме методологічного визначення характеру їх розвитку на сучасному етапі [10].

Ідеться про нестационарність як гіпершвидку змінюваність характеру міжнародних відносин з таким їх невід'ємним на сьогодні компонентом як перерозподіл геополітичних впливів у світі при включенні до дієвих факторів міжнародного рівня наступних вкрай суперечливих й неоднозначних за своїми наслідками факторів – від появи (поряд з єдиною від початку 1990-х рр. наддержави - США) нових світових центрів сили, зростаюче суперництво між ними; гальмування модернізаційного розвитку недостатньо потужних держав за умов економічної кризи світового рівня; гостре суспільно-політичне, громадянське, мілітарне протистояння в окремих регіонах..., а також міжнародний тероризм; розповсюдження зброї масового знищення із можливістю її використання провальними режимами, організована міжнародна злочинність, глобальні екологічні катастрофи тощо. Сутність зазначеного виявила себе в нестійкості (нестационарності) усієї системи міжнародних відносин, невизначеності перспектив її стану із можливістю появи неочікуваних і вкрай загрозливих для безпеки і навіть існування сучасної світ-системи наслідків.

Визнаємо започаткування вищевикладеного ще на етапі першого десятиліття постбіполярного світу при тому, що провідною рисою 1990-х рр. залишалась монополісність як тенденція, що зумовлювалася, з одного боку, перебиранням Сполученими Штатами на себе функцій керманіча світовими процесами, а з іншого, сприйняттям цих функцій (принаймні західним світом) як демократичних внаслідок відповідної риторики щодо цього керівництва США. Втім, після трагічних подій 11 вересня 2001 року прискореними темпами відбулося заперечення можливості так званої однополярної системи міжнародних відносин, де вирішальну роль у розробці, прийнятті і затвердженні глобальних рішень відігравала б демократична (або буцімто демократична) наддержава.

Міжнародна система почала набувати ознак хаотичності на тлі: підкресленої орієнтації російського та китайського керівництва на формування багатополосної системи міжнародних відносин за одночасного прагнення послабити і навіть повністю знищити домінування трансатлантичної спільноти у світових справах; безумовних намірів Російської Федерації відновити повний контроль на пострадянському просторі; послаблення авторитету Сполучених Штатів на міжнародній арені в умовах економічної рецесії, а надалі й кризовості економічного стану країни, набуття зовнішньополітичними орієнтирами США відверто глобалістських і при цьому агресивно-наступальних тенденцій; фактично повної втрати ефективності потенціалу ООН у прийнятті і реалізації рішень багатостороннього характеру; накопичення проблемності у міжнародно-політичній ідентичності Євросоюзу; появи глобальних претензій з боку низки великих країн АТР, Латинської Америки та Близького Сходу; збереження обмеженого впливу позбавлених національності неурядових організацій на розробку критичних для світу рішень...

Почався поступовий демонтаж всіх відомих складових попередніх систем міжнародних відносин, самі визначення суті яких набуло розмитості і втратило єдину наукову логіку. При цьому культурно-політична опозиція Заходу і Сходу, що була доповнена соціальним протистоянням по осі «Північ – Південь», зберегло свою визначальну роль, однак, зі зміною принципових спонук суперечностей, а саме: втрачено у вирішальності традиційний ідеологічний вимір, поступаючись у цій ролі безпековим та енерго-ресурсним складовим. Врешті, почало спостерігатися майже тотальне гальмування у поширенні демократії на глобальних просторах.

У хаотичних міжнародних відносинах надто повільно проявляються ознаки єдиного фундаменту для майбутнього людської цивілізації, що можуть визначати певну систему цінностей. Декларується верховний суверенітет людської особистості, верховенство прав людини, національний суверенітет, тоді як на практиці це делалі частіше виявляється лише політичною маніпуляцією у загальному механізмі зовнішньої політики, і насамперед таких країн як США і РФ як найбільш активних учасників глобального міжнародно-політичного процесу.

Декларована гуманістична ісраpxія в рамках глобальної демократизації породжує суперечності і колізії, у яких на рівні наукових розробок ледь проглядає нова глобальна перспектива. Вирішальним стає поняття «глобальна безпека» з огляду на появу і розростання спільних проблем людства, які охоплюють буквально всі аспекти життєдіяльності держав і суспільств, починаючи від суперечливої глобалізації, конфліктного формування нового світового порядку, економічної й екологічної кризи і завершуючи господарською трансформацією світу та інтенсивним розвитком інформаційної економіки і системним тероризмом.

Вважається, що період фактичної втрати керованості у міжнародній системі припадає на 2006–2007 роки, будучи поглибленою надалі світовою економічною кризою 2008–2009 рр. І водночас саме новітні дефініції міжнародної системи як нестационарної і некерованої спонукали спроби провідних країн міжнародних відносин винайти підходи щодо стримування негативних тенденцій світ-системи, навіть якщо йдеться про реалізацію виключно їх національних інтересів. Для Сполучених Штатів від 2008 р. з приходом до влади демократичної адміністрації Б.Обами – це спроба перекласти відповідальність за зовнішньополітичний глобалізм США (поряд з американською адміністрацією) й на інших представників західної спільноти за декларативних заяв щодо поглиблення союзницьких відносин та колективної відповідальності за розвиток світових процесів. Для країн Західної Європи за умов зростаючих протиріч між ними і США – акцент на спільну політику безпеки й оборони в межах ЄС (при збереженні водночас союзницьких відносин на засадах НАТО). Для РФ – тенденція на «збирання пострадянських земель» за умов очікуваних іїбито переваг економічного і безпекового виміру для пострадянських

країн у межах СНД, СЕП або навіть ОДКБ (Організації держав по колективній безпеці), порівняно з іншими інтеграційними об'єднаннями.

Показово, що попри неоднозначність або навіть альтернативність підходів провідних акторів щодо забезпечення їх інтересів, мова йде про посилення колективістських (союзницьких чи умовно союзницьких), в цілому, блокових тенденцій розв'язання світових проблем як протистояння безпековим викликам сучасної світ-системи. Це стосується як традиційних (в межах трансатлантичної спільноти або в межах країн пострадянського простору), так і нетрадиційних (на рівні двосторонніх або тристоронніх відносин, як, наприклад, по лінії Росія – КНР або по лінії Росія – Франція – Німеччина) відносин. Втім, зазначене навряд чи набуватиме незмінного характеру з урахуванням нестационарної системи міжнародних відносин. На порядку денному – можливість посилення глобалістських орієнтирів США, а за цим й монополісності за умов відродження економічної потужності країни та недостатньої ефективності зовнішньої політики чинної американської адміністрації або, навпаки, зростання багатополісної тенденції міжнародних відносин з урахуванням геополітичної впливовості нових можливих світових лідерів – Китаю, Росії, Бразилії, Індії...

Зазначені методологічні уявлення про характер сучасної системи міжнародних відносин можуть ініціювати принципово нові підходи щодо зовнішньополітичної стратегії як великих, так і середніх і малих держав. З іншого боку, вони вимагають формування комплексного знання про тенденції, які характеризували процес функціонування попередніх типів міжнародних систем. В основі таких знань – запобігання найбільш небезпечним ризикам існуючої світ-системи, спроби гармонізації політики міжнародних акторів як гарантії їх більш стабільних і перспективно орієнтованих відносин.

Література

1. Tucker R. W. The Imperial Temptation. The New World Order and America's Purpose / R. W. Tucker, D. C. Hendricson. – New York : Council on Foreign Relation Press, 1992. – 228 p.
2. Ambrose S. E. Rise to Globalism. American Foreign Policy since 1938 / Stephen E. Ambrose. – New York : Penguin Books, 1993. – 428 p.
3. Khalilzad Z. M. From Containment to Global Leadership? America and the World After the Cold War / Zalmay M. Khalilzad. – Santa Monica : RAND, 1995. – 45 p.
4. Киссинджер Г. Дипломатия / Генри Киссинджер. ; [пер. с англ. В. Б. Львов]. – М. : Ладомир, 1997. – 848 с.
5. Rostow E. V. Toward Managed Peace. The National Security Interests of the United States, 1759 to the Present / Eugene V. Rostow. – New Haven : London : Yale University Press, 1993. – 401 p.
6. Brzezinski Z. Out of Control: Global Turmoil on the Eve of the 21 century / Zbigniew Brzezinski. – N. Y. : Collier books, etc., 1993. – 240 p.
7. Huntington S. P. The Lonely Superpower / S. P. Huntington // Foreign Affairs. – 1999. – Vol. 78. № 2. – P. 35–49.
8. Huntington S. Three-tiered world structure / S. Huntington // New Perspectives Quarterly – 2001. – Vol 18, № 2. – P. 22–23.
9. Неклесса А. И. Феномен 11 сентября и движение к нестационарной системе мировых связей [Электронный ресурс]. Сокращенная стенограмма доклада, прочитанного 1 марта 2002 г. на семинаре «Социальный менталитет и формы организации общества (гностический вектор истории). Центр геоэкономических стратегий. – Режим доступа : <http://www.inesnet.ru/institute/structure/geo/text06.htm>.
10. Дудко І. Д. Критерії і механізми забезпечення міжнародно-політичних інтересів США в нестационарній системі міжнародних відносин : автореф. на здобуття наук. ступеня д-ра політ. наук. / І. Д. Дудко. – К. : Інформ.-вид. центр «Знання» України, 2008. – 28 с.